

OÄKTA BARN

Som släktforskare kommer du förr eller senare stöta på en födelsenotis i dopboken där endast barnets mor är angiven. I många fall står det även skrivet oäkta vid barnets namn. Detta brukar betyda ett omfattande detektivarbete för att hitta fadern, och ibland går det inte ens att lösa gåtan.

Men i denna artikel lägger vi den problemlösningen åt sidan. Jag kommer istället att fokusera på vad det innebar att vara oäkta barn och vilka lagar våra förfäder hade att rätta sig efter vid sexuella förbindelser och vilka straff man kunde få om man inte följde dessa lagar.

Under åren 1990-2000 föddes 55,3% av alla barn i Sverige utanför äktenskapet. Drygt hälften med andra ord. Som tur är lever vi idag i ett samhälle där inte kyrkans vilja och fördömande påverkar våra liv. Att ingå äktenskap och vigas är mer av en festlig tillställning för att visa sin kärlek istället för något man gör innan man skaffar barn, eller för den delen umgås sexuellt. Ingen kallas idag oäkta för att föräldrarna inte är gifta.

Går vi tillbaka till perioden 1901-1910 så var andelen levande födda utanför äktenskapet 12,72% (10,32% på landet, och 20,63% i städerna). Men vi är då tillbaka i en tid då det fortfarande var ansågs skamligt och i vissa fall som en tragedi att föda ett oäkta barn. Samtidigt var det en tid där en stor del av landets befolkning fortfarande var väldigt fattiga, och då blev det ytterligare ett steg ner på den sociala stegen att vara oäkting, en orsak för andra att se ner på någon. Däremot var det inte längre olagligt att föda ett oäkta barn.

Men vi börjar från början, låt oss gå tillbaka till medeltiden och ta reda på vilka villkor som gällde för kärleksförhållanden och barnafödande då, och inte minst, hur det kom sig att så många mödrar valde att mörda sitt eget nyfödda barn.

UNDER MEDELTIDEN

Tillfälliga sexuella relationer var något som man förr såg mycket allvarligt på framför allt hos kyrkan då det var ett brott mot Guds sjätte bud; "Du skall inte begå äktenskapsbrott". Men det ställde även till problem ur arvsynpunkt med oäkta barn. Straffen för olovliga (utomäktenskapliga) och syndiga relationer var hårda på denna tid. Ett oäkta barn var det slutgiltiga beviset på att det förekommit en olovlig sexuell relation.

I Magnus Erikssons stadslag som gällde från omkring 1350 fram till 1 september 1736 kan man läsa: "Nu händer att kvinna gör hor [är otrogen], och hennes man tager henne hos horkarlen med sex vittnen; då har hon förverkat sin morgongåva, och mannen har då makt över båda deras liv".

Den bedragna mannen hade med andra ord laglig rätt att slå ihjäl inte bara sin egen otrogna hustru utan även den man hon varit otrogen med. Så länge det gick rätt till, att man hade sex stycken vittnen så blev det alltså inga rättsliga följder.

Vidare i samma lag kan vi läsa: "Gör ogift kvinna hor med gift man, då have han förverkat den fördel, som han skulle hava av oskiftat bo efter sin hustrus död. Och de böte båda till konungen, biskopen målsäganden och staden för sitt brott, såsom förut är sagt, och hustru tage målsägandes rätt. Förmår han ej gälta [betala] böterna, då skall en snara läggas omkring hans lem och stadens stenar läggas på henne, och så skall hon leda honom omkring i staden, och sedan skola de med ed lova att aldrig komma åter till staden."

På den här tiden kunde man köpa sig fri genom att betala de utfärdade böterna, så hade du kapital kunde du komma undan med det mesta. Till och med mord faktiskt. Ett känt exempel på det är Smålands frihetskämpe Nils Dacke som 1536 dödar kungens ridfogde i Södra Möre – Inge Arvidsson. Nils Dacke väljer till en början att fly, men betalar sedan 200 danska mark i böter till befallningsmannen på Kalmar slott – Ernst Jonsson. Sen var det brottet sonat. Ett annat exempel är Lya Håkansson som var delaktig då Vimmerby brändes i början på 1370-talet. Den 2 februari 1373 utfärdar fogden i Kalmar, Riddaren Vicke Van Vitzen d.ä. ett kvittobrev till "ärlig man Lya Håkansson" som då betalt sin skuld för brottet att bränna ner en stad.

OÄKTA BARN

Av Daniel Johnsson, Vimmerby

Sen har vi det här med "...Att med ed lova att aldrig komma åter till staden." Att bli förvisad från staden var ett väldigt hårt straff, som kanske är svårt för nutidsmänniskan att förstå.

På medeltiden var tillhörighet livsviktig. I hushållet ingick inte bara familjen, utan även tjänstefolket så som pigor och drängar. Det var den innersta sfären av tillhörighet. Nästa sfär var socknen du tillhörde. Precis som husbonden hade ansvar för de som tillhörde hans hushåll, så hade socknen hade ansvar för sina invånare. Blev man förvisad från stad eller socken så innebar det i stort sett ett liv i fattigdom som tiggare. Ingen annan stad eller socken hade skyldighet att ta hand om någon utsocknes, fattigkassan var till för de egna församlingsmedlemmarna. Så länge som du ägde och brukade jord, eller tjänade någon som gjorde det så hade du trygghet och försörjning. Blev du av med denna trygghet stod du helt utlämnad och alternativen var som sagt var oftast tiggeri eller att stjäla.

I Magnus Erikssons landslag kan vi läsa hur dessa frillobarn (oäkta barn) skulle uppfödast: "Moder skall föda sitt frillobarn, till dess att det är tre år gammalt. Sedan skall fadern föda det, till dess att det är sju år gammalt. Dock skola de båda hava vårdnad åt barnet, till dess att det är sju år".

Ett exempel på detta är från Vimmerby rådshusrätt där borgaren Erich Nilsson (gift med Kirstin Andersdotter) dömdes den 17 april 1633 för att ha belägrat Bertells dotter i Södra Vi. Erich dömdes då att till uppfostran utgiva 1 tunna råg och ½ skålpund smör årligen.

Under medeltiden fanns en mer närvarande treenighet än det där med fadern, sonen och anden, och det var Staten, Kyrkan och Folket. De som levde på denna tid var tvungna att rätta sig efter statens lagar, kyrkans lagar och folkets dömande. Gjorde man fel, så fick man böta till alla tre...

Även här återvänder jag till Vimmerby rådshusrätt för ett exempel: Den 21 januari 1617 dömdes dåvarande stadsfogden Måns Arffwedsson till böter för mökränkning av pigan Gunnil Jonsdotter. De böter han fick betala var 10 daler till staden, 2 daler till de fattiga (folket) och 1 daler till kyrkan – totalt 13 daler i böter till maktens treenighet.

1600-TALETS LAGAR

I och med exemplen Erich Nilsson och Måns Arffwedsson så har vi lämnat medeltiden bakom oss och kommit in på 1600-talet.

Året innan Drottning Kristina abdikerade så undertecknade hon i Stockholm den 18 maj 1653 en ny straffordning:

"Uppå enkelt hor, där den ena maken är gift och den andra ogift, må och skall härads hövdingarna å landet, och borgmästare och råd i städerna döma efter vanliga resolutioner, för detta av vår Kungl. Hovrätter meddelade, således, att den gifta person, är det man få böta 80 daler silvermynt, eller där han intet har att böta med, och intet arbete finnes, då löper 6 gånger gatulopp. Är det kona och gift, bötar sammaledes 80 daler, och där intet finns att böta med, ej heller arbete att sona böterna, då hudstrykes för tings- eller rådstugudörren, icke av bödeln eller skarprättaren, utan av särdeles där till förordnade personer å landet eller i städerna. Den ogift antingen man eller kvinna böta 40 daler silvermynt, hava de intet att böta med, ej heller arbete finnes, då löper mannen 4 gånger gatlopp, och konan hudstrykes för tings- eller rådstugudörren, som sagt är."

Man får komma ihåg att på denna tid var kyrkans hårda levnadsregler och statens lagar i mångt och mycket desamma. Böterna var medvetet högt satta för att så många som möjligt av domarna skulle omvandlas till kroppsstraff. Tanken var helt enkelt att dels förnedra och skämma ut den dömda, men framför allt att avskräcka andra från att begå samma brott.

Gatlopp var ett hemskt straff, ibland med dödlig utgång. Det gick till så att den dömda fick springa med bar överkropp mellan två rader av män som slog efter mannen med käppar och spön.

Några av de mer kända som dömdes till detta straff var brandchefen Sven Lindberg och brandvakterna Anders och Mattias. De hade brandvakten den 7 maj 1697 då slottet Tre Kronor brann ner i Stockholm. Alla tre dömdes slutligen till gatlopp, som skulle följas av straffarbete i halsjärn på Marstrands fästning i sex år. Men Lindberg klarade inte av sina sju gatlopp utan dog av den brutala hanteringen.

OÄKTA BARN

Av Daniel Johnsson, Vimmerby

Återfallsförbrytare av horsbrott straffades allt hårdare, precis som återfallsförbrytare av stöld, Kristinas straffordning fortsätter:

”Kommer någon annan gång igen, då skall straffet fördubblas, och där intet penningböter kunna erläggas, då löper den gifte 9 gånger gatlopp, kommer någon 3dje gången, då skall bötas tredubbelt, kunna penningar icke erläggas, då löper den gifte 9 gånger gatlopp, och förvisas häradet eller staden på 6 år. Kommer någon 4de gången, döms till livet och domen till hovrätten remitteras, till vidare resolution.”

BARNAMORD

Som piga förr var du ofta i en väldigt utsatt situation. Husbondens ord var det som gällde, skötte man sig inte hade han rätten att med aga bestraffa sitt tjänstefolk. Det är lätt att förstå att en husbonde med den makten såg det inte helt onaturligt att utnyttja en ung och söt flicka som

kommit i pigtjänst på hans gård genom att ha sex med henne när andan föll på. Blev hon sedan med barn hade husbonden rätt att antingen halvera hennes lön, alternativt säga upp hennes anställning. Enligt Lövkrona fanns det förr en uppfattning bland män att de hade rätt till sexuellt umgänge med andra när hustrun inte kunde, exempelvis vid sjukdom. Även om detta gick emot kyrkan och statens lagar, så var detta tydligen mer eller mindre accepterat av samhället.

Vad skulle pigan göra när hon blev gravid? Hon kunde bli av med sin tjänst, kanske hade hon inte längre några föräldrar kvar i livet att återvända till. Att få en ny tjänst på fel tid på året var svårt, och vem ville ta emot en gravid kvinna? Hade hon ingenstans att ta vägen kunde hon bli tagen för lösdriveri och bli dömd till tvångsarbete på spinnhuset.

Samtidigt var hon rädd för straffet, några fyrtio daler hade hon med säkerhet inte, så det skulle bli ett hemskt och förnedrande kroppsstraff eller ännu värre, dödsstraff.

Husbonden å sin sida ville inte ta straffet, åttio daler var mycket pengar även för en bonde, så han nekande naturligtvis till anklagelserna i rätten.

Det innebar också både skam och statusförlust för hustrun om hennes man blev dömd för hor. Hon kunde välja att ta ut skiljsmessa om han gjorde sig skyldig till äktenskapbrott, men vart skulle hon i sin tur ta vägen, och hur skulle hon försörja sig? Så oftast blundade hon för otroheten, och stod på sin mans sida, så där hade pigan som regel inte heller något stöd.

Det var vanligt att husbonden var inblandad och även genom påtryckningar drev på mordet av barnet. Även här valde ofta hustrun att stå upp för sin man, blev han avrättad för barnamord så skulle det bli mycket svårt för henne både ekonomiskt och livet i övrigt.

Självklart behövde det inte vara husbonden, det kunde vara vilken annan man i socknen som helst som charmat, lockat eller tvingat flickan till sexuellt umgänge.

Fyllda av ångest och stress såg därför många av de unga flickorna i denna situation på 1600- och 1700-talen som enda desperata utväg att mörda sitt barn när det var fött och sedan gömma liket. Detta

OÄKTA BARN

Av Daniel Johnsson, Vimmerby

kallades att "lägga fostret å lönn". Blev de sen påkomna var sista utvägen att ljuga och hävda att barnet var för tidigt fött eller att det hade dött vid födseln.

Som parantes kan nämnas att barnamord skedde även på vikingatiden, men då var det mer som en form av barnbegränsning. På den tiden sattes oönskade barn ut i skogen för att svälta ihjäl, om inte rovdjuren hittade de först. Eftersom det var mer åtrovärt med söner, så var det vanligast att det var flickbarn som gick detta grymma öde till mötes.

Straffet för barnamord var döden. I Kristoffers landslag som gällde från 1442 fram till 1736 står det i högmålsbalken, kapitel 2: "Draepa man eller kona meth wilia sinom eller myrder barn siit hedit eller cristit eller barn fader sin eller moder sina, eller man hustru sina eller hustru man sin, huilket thera thet gör, tha scal man steglas oc kona brennas aen thet aer allom oppenbart." Även i 1734 års lag såg man mycket strängt på barnamord, straffet var nämligen detsamma. I 1734 års lag, missgärningsbalken, kapitel 16 kan vi läsa: "Dräper fader, eller moder, med wilja och stadgadt råd, barn sitt; eller dräper barn fader sin, eller moder; man hustrun, eller hustru man sin; miste högra hand, och halshugges, mannen warde steglad, och qwinnan bränd i båle." Straffet för kvinnan var med andra ord att först halshuggas och sedan brännas på bål vid barnamord. Ett grymt slut på något som ofta börjat med tvång från en man i maktposition.

Efter att ha studerat häktningslistorna för Kalmar slott åren 1758-1800 har jag hittat omkring 40 fall av barnmord. Olyckliga kvinnor så som Greta Johansdotter från Öland, Brita Persdotter från Handbörds härad, Karin Nilsson från Högby socken och Anna Catharina Månsdotter från Mörlunda är bara några av de som avrättats efter att ha dömts för mordet på sitt barn.

Det var dessutom inte bara vid rättengångsdagarna som man försökte på kvinnan att erkänna mordet. Det hände att man tog med sig kvinnan från häktet till avrättningsplatsen och lät henne tro att hennes sista stund var kommen. Där försökte prästen övertala henne att bekänna sitt brott. Gjorde hon det avrättades hon direkt, annars fördes hon tillbaka till häktet.

FALLET ELIN JÖNSDOTTER 1650

Självklart var straffet och efterföljden om man blev dömd för barnamord hemskt. Men det finns en annan sak som är lätt att glömma, och det är väntan på själva domen. Jag har studerat ett fall som tar sin början i Vimmerby rådhusrätt den 24 april 1650. Elin Jönsdotter hämtas då upp ur stadens häkte och ställs anklagad inför rätten för att ha mördat sitt barn. Efter förhör och vittnesmål så beslutade rätten att remittera saken (hennes ärende) till Tjust häradsting för vidare rannsaking. Under tiden förpassas hon till Kalmar slottshäkte.

Två månader senare står hon inför sommartinget i Tjust härad som hölls i "Gamble Wästerwyk". De inblandade parterna, Elin själv, hennes husbonde och matmor samt hennes egen mor skyller alla på varandra, och fallet blir inte löst denna gång heller. Elin får åka tillbaka till slottshäktet och sitta där fram till den 22 oktober, då hon kallas till Tjust härads höstting. Men fallet blir inte löst denna gång heller, och stackars Elin förpassas ännu en gång tillbaka till det kalla häktet på Kalmar slott.

Nu går det ett helt år innan Elin kallas till nästa rättegångstillfälle den 23 oktober 1651. Denna gång är hon tillbaka i rådhusrätten i Vimmerby. Fallet är invecklat, och blir inte löst heller denna gång. Tillbaka till häktet.

Sista gången fallet tas upp är den 12 maj 1652 i Tjust ordinarie häradsting. Elin blir nu frikänt för mordet, och döms endast för hor. Trots det har hon suttit sammanlagt 23 månader på Kalmar slott i (det som i räkenskaperna kallades) Kåne Cammarenn i väntan på de olika rättegångsdagarna, och då hade hon dessutom suttit nästan två månader i stadshäktet i Vimmerby innan dess.

Förhållandena i slottshäkterna på den här tiden var vedervärdiga. I äldre tider satt kvinnor och män inspärrade tillsammans. Under vinterhalvåret trängde den isande kylan in i häktet. Råttor, löss och annan ohyra var vardag, och maten som fångarna fick köpa för sin fångepeng var under all kritik. Hot, våld och slagsmål var vanligt förekommande då häktets vaktmästare endast såg om sitt eget hus och kunde se åt annat håll för en mutas skull.

Så det var säkert på svaga ben som den bleka och medtagna Elin steg ut på Kalmar slotts borggård den sista gången där i maj 1652.

OÄKTA BARN

Av Daniel Johnsson, Vimmerby

SVERIGES RIKES LAG 1734

Redan under 1600-talet började man arbeta med förslag på nya lagar att ersätta medeltidens lagar med, men det var en långsam process som dessutom helt avstannade under det Stora nordiska kriget (1700-1721). 1734 blev så arbetet klart, och den lagen stadsfästes av kung Fredrik I den 23 januari 1736 och trädde i kraft den 1 september samma år. Lagarna gällande lönskaläge och hor behandlades i den så kallade missgärningsbalken. Den mildaste formen av hor (utomäktenskapligt sexuellt umgänge) var lönskaläge. I Missgärningsbalken, kapitel 53 kan vi läsa:

”Lägrar ogift man ogift kvinna, bötar mannen tio daler och kvinnan fem. Sker det annan gång, bötar dubbelt, och tredje gången tredubbelt. Förser sig någon därmed fjärde gången, eller flera; bötar för varje gång, han åttio daler och hon fyrtio daler”.

Alltjämt var det böter som dömdes ut för brottet hor, samtidigt är vi fortfarande kvar i den tid då det mesta av lönen utbetalades i natura, så som mat och kläder. Därför fortsätter lagen:

”Orka de ej böta, som lönskaläga gjort hava; pliktar då man första gången med fjorton dagars fängelse, eller arbete vid kyrko-, slott eller fästning, och för andra gången dubbelt; kvinna straffas hälften mindre.”

Går vi vidare så är nästa steg av hor det så kallade enfalt hor, där den ena var gift och den andra ogift. I missgärningsbalken kapitel 55 läser vi:

”Gör ogift man hor med gift kvinna, eller ogift kvinna med gift man; böte den, som gift är, åttio daler, och den ogifte fyrtio daler.” Precis som tidigare ökade böterna vid upprepat hor:

”För enfalt hor andra gången, böte den som gift är, hundrasextio daler, och den som ogift är åttio daler, eller tjugu dagars fängelse vid vatten och bröd. Kommer någon tredje gången åter, då ökas den giftas straff med åttio dalers bot, och den ogiftas med fyrtio daler, eller straffas den gifte med fyrtio par spö, trettio par ris, eller en månads fängelse vid vatten och bröd, och den ogifte med trettiotvå par spö, tjugufyra par ris, eller tjugu fyra dagars fängelse vid vatten och bröd. Sker det fjärde gången; Miste då liv den som gift är, och den ogifte böte hundrasextio daler.”

Ännu värre var tvefalt hor, sexuellt umgänge mellan två gifta ur olika äktenskap, ur Missgärningsbalken, kapitel 56:

”Gör gift man hor med annan mans hustru, miste båda livet... Lägrar gift man annans fästekvinna, den han visste vara hävdad av dess fästman; plikta med fyrtio par spö, eller en månads fängelse vid vatten och bröd.

Straffet vatten och bröd låter inte så farligt, men det var ett fruktat straff förr. Det man får betänka är att man innan straffets genomförande troligen redan hade suttit fängslad i slottshäktet i flera månader under usla levnadsförhållanden och undermålig mat. I den smuts och orenlighet som fångarna tvingades leva under spreds också sjukdomar, inte minst mag- och tarmsjukdomar som gjorde att fångarna kräktes och drabbades av diarré. Som en följd av det tömdes kroppen på salter och mineraler, vilket kunde ge svåra kramper och till och med göra så fången blev desorienterad. I detta tillstånd var man även mer mottaglig av infektioner som kunde leda till döden. Hade straffet påbörjats så avbröts det inte heller om man insjuknade, inte heller fick man någon vård.

BARNAMORDSPLAKATET 1778

Problemet med barnamord var så stort under 1700-talet att kung Gustav III såg sig tvunget att göra något åt det:

”Til samtelige Hof- och Öfwer-rätterne, angående förekommande af Barnamord, Den 17 october 1778:

Gustaf & C. Under det wi i nåder låtit oss föredraga de tid efter annan inkomne mål, rörande Barnamord, hafwe wi med sardeles bekymmer funnit, att fruktan för det i lagen stadgade dödsstraffet icke förmått afhålla derifrån, i det flere exempel utwist, at ofta lägrad quinna först af blyghet för hennes tillstånd, eller den skymf som derwid följer, och dernäst af bekymmer öfwer förlägenhet med barnets skötsel och underhållande, blifwit bragt at begå sådan menniskligheten wanhedrande gerning, för hwilken sjelfwa naturen har avsky, då dödsstraffet ofta blifwit ansett såsom en önskad utwäg för henne, at på en gång warda både skam och bekymmer qwitt.”

OÄKTA BARN

Av Daniel Johnsson, Vimmerby

Därefter följer ett antal punkter så som att kvinnan inte fick utestängas från församlingens gemenskap och att det inte skulle göras någon skillnad mellan äkta och oäkta barn vid dopet. Hon hade rätt att dölja sitt havandeskap, och om hon berättade det för sina föräldrar eller husbonde och matmor, så skulle de inte bara bevara hennes hemlighet, utan även vårda henne under graviditeten och se till att barnet kom till dopet.

Vidare skulle hon kunna föda barnet i en annan församling än sin egen, och att hon då inte skulle behöva uppge sitt namn för varken barnmorskan eller prästen eller utstå några andra frågor. Dessutom skulle det vara slut med att kalla kvinnan för nervärderande epitet:

”At häfdad qwinna uti lysningar till giftermål eller andre handlingar, icke må utmärkas, såsom mindre ärlig, och kallas kona, qwinsperson eller fästeqwinna, utan må hon nämnas som desa; piga, hushållerska eller hwad icke menligit är, eller lägersmålet beteknar.”

Dessutom fick ingen längre tvinga henne att avslöja namnet på fadern till barnet.

Barnamordsplakatet förankrades aldrig i Riksdagen. Dessa förslag var för radikala för Kyrkan, och kungen trodde aldrig han skulle kunna driva igenom detta som en lagändring. De tidigare lagarna gällde fortfarande, men barnamordsplakatet satte ändå dessa ur spel.

Kyrkan fick rätt i en av sina farhågor, att barn födda utom äktenskapet ökade markant. Runt 1750 föddes omkring 2% av barnen i oäkta säng, men under 1800-talet olika årtionden varierade det mellan 5-10% på landsbygden. I städerna var det värst, där varierade det mellan 18-27%.

Efter genomförandet av barnamordsplakatet så minskade antalet fall i landets domstolar, men detta i första hand för att man inte längre jagade fadern till det oäkta barnet. Barnamorden fortsatte, både de där modern mördade sitt barn vid födseln och sen försökte gömma kroppen, men även de fall där modern ”av misstag” kvävde sitt barn i sömnen.

Bara i Vimmerby församling har jag under åren 1800-1850 hittat inte mindre än 17 fall där barnet ska ha blivit kvävt medan det sov.

Det råder än i dag delade menar om modern verkligen kunde sova så djupt att hon inte märkte att barnet kvävdes. I den frågan tar jag inte ställning, men jag kan återberätta ett fall som gör att man kan förstå varför detta kunde vara en utväg, om än en sorglig sådan.

Den 12 september 1753 står Annika Kastman inför rådhusrätten i Vimmerby. Den 29 juli några veckor tidigare dog hennes make, perukmakaren Stefan Krausach av hastigt slag (hjärnblödning). Annika var höggravid vid sin makes död, och föder två dagar senare, den 31 juli lilla flickebarnet Anna Catharina. Annas liv blir kort, natten den 23 augusti kvävs hon till döds av sin moder Annika. Att förlora sin make och dennes inkomst blev kanske för mycket för Annika, hur skulle hon kunna ta hand om sitt barn då? Hon friades av rådhusrätten som inte ansåg sig ha bevis för att kunna döma henne.

DET OÄKTA BARNET

Hur var det då för det oäkta barnet? Med tanke på omständigheterna var det ofta dömt till en uppväxt i fattigdom. Attityden mot dessa oäkta barn var att de var syndabockar och blev därmed mer eller mindre utstötta.

Ett barn född i oäkta säng fick inte heller ansöka till ett skrå. Detta ledde i sin tur till att de hade svårare att hitta ett bra arbete och därigenom svårare att försörja sig själva och sin familj. Så fattigdomen kunde förfölja personen genom hela livet.

Regeln om att modern skulle föda barnet de tre första åren, och sedan fadern de kommande fyra togs bort av kung Karl XI. I skrivelsen till Svea hovrätt om frillobarns ”födo och upfostring” daterad den 5 februari 1697 står det:

”Emedan Vi utav särdeles orsaker haver för rättvist funnit att förändra det som uti det 18 kapitlet av Ärvdabalken i förra lagen är stadgat den reviderade lagen redan är för gott funnit och av Oss gillat, att sådana barn som utan äkta säng äro avlade, skola njuta både av Fader och Moder deras föda och uppfostning, efter vars och ens villkor och lägenhet, till dess de sig själva kunna nära, och det ifrån den

OÄKTA BARN

Av Daniel Johnsson, Vimmerby

tid barnet födes, utan anseende till några vissa år som den förra lager föreskriver, viljandes Vi att världsliga domare förordna hur mycket till sådana barns födo efter deras villkor betarvas; för den skull är vår nådige vilja och befallning, att i detta communicera med de under eder jurisdiction sorterade domstolar, att de härefter i sådana måls avdömande rätta, vilket Eder till underdånig efterrättelse länder...”

Ända fram till och med 1866 var oäkta barn helt arvslösa, men den 14 april detta år kom det så en kunglig förordning angående arvsrätt för oäkta barn:

”Vi Carl... göre veterligt: Det Vi, med Rikets ständer, funnit gott att, med ändring av vad 8 kap. 7§ Ärvda-balken stadgar därom att barn, som äro avlade i lönskaläge utan äktenskapsloven, eller i hordom, ej må taga annat arv än efter egna barn och bröstavingar, i nåder förordna, att oäkta barn, som ej är avlat under moderns äktenskap eller i förbudna led, må, därest modern låtit såsom sitt barn anteckna det i kyrkoboken för den församling, i hvilken hon då var kyrkoskriven, lika med äkta barn taga arv efter sin moder i den egendom, som ej utgör bröstavinges laglott.”

Nu fick alltså oäkta barn viss arvsrätt efter sin mor. Detta för att avlasta församlingens kostnader för fattigvård. Först 17 mars 1905 ärvde oäkta barn sin mor precis på samma sätt som de äkta barnen:

”Med upphävande av kungliga förordningen den 14 april 1866 om arvsrätt för oäkta barn samt med ändring av vad 8 kap. 7§ Ärvdabalken innehåller mot denna lag stridande, har förordnats som följer: Oäkta barn tage lika med äkta barn arv efter moder och modernefränder; och njute förty ej särskilt rätt till underhåll ur moderns kvarlåtenskap.

Att det oäkta barnet skulle få ärva sin far dröjde ända fram till 1 januari 1970. Och på så sätt kan man lite skämtsamt säga att cirkeln är sluten, för på vikinga-tiden spelade det inte så stor roll om man var född i äkta säng eller inte, då egendomen tillhörde släkten.

Faktum är dock att skammen att ha fött ett oäkta barn, eller för den del vara ett oäkta barn fanns kvar långt in på 1900-talet.

ORDLISTA

Blodskam Incest

Dubbelt hor Se *Tvefalt hor*.

Enfalt hor Sexuellt umgänge mellan två personer där den ena var gift. Kallas även enkelt hor.

Enkelt hor Se *Enfalt hor*.

Frillobarn Barn som fötts av en frilla, en kvinna som levde i ett längre förhållande med en man hon inte var gift med. Se även *oäkta barn*.

Hor Sexuellt umgänge utanför äktenskapet. Ska inte blandas samman med dagens betydelse där hor menas prostitution. Hor delades in i olika allvarlighetsgrader; Lönskaläge, enfalt hor och tvefalt hor.

Köttsligt umgänge äldre benämning för sexuellt umgänge.

Lägersmål olovligt sexuellt umgänge mellan två icke gifta personer och som inte var hor eller våldtäkt. Kallades även i äldre tider för skörlevnad eller boleti.

Lönskaläge Sexuellt umgänge mellan två personer som inte är trolovade eller gifta.

Mökränkning innebar sexuellt umgänge mellan två ogifta, men där kvinnan var oskuld, eller jungfru som man sa förr. Vid mökränkning var mannen och hans släkt skyldiga att betala böter till kvinnans släkt för att hon mist sin oskuld.

Otidigt sängelag Sex mellan man och kvinna innan de har gift sig.

Oäkta barn Barn som var födda av föräldrar som inte var trolovade eller gifta. Ett oäkta barn sades vara ”född i oäkta säng”.

Tvefalt hor Sexuellt umgänge mellan två gifta personer från två olika äktenskap. Kallas även dubbelt hor.

Äkta säng Barn födda i äkta säng är barn födda av gifta föräldrar.

LITTERATURFÖRTECKNING

Elisabeth Reuterswärd, Fader okänd 2011

Elisabeth är historiker och arkivarie, Lund

Gabriella Bjarne Larsson, Syndens pris 2015 (ingår i Antologin "Usla, elända och arma")

Gabriella är docent i medeltidshistoria och verksam vid Stockholms universitet.

Harald Petersson, Tjustbygden på 1600-talet enligt häradsrättens handlingar, 1975

Inger Lövkrona, Annika Larsdotter barnamörderska, 2004

Inger är professor vid Etnologiska institutionen i Lund sedan 2001

Kvinnorum – Historia från vikingatid till nutid, 2011, Länsstyrelsen i Stockholms län.

Marie Lindstedt Cronberg, Fader: Okänd, 2001, Publicerad i Populär Historia

Marie är docent i historia och arbetar som forskare och studierektor vid Historiska institutionen vid Lunds Universitet.

Susanna Ericson, Oäkta barn och ogifta mödrar i Sverige, Göteborgs Universitet 2012

KÄLLREFERENSER

Göta Hovrätt - Advokatfiskalen Kalmar län EVIIBAA:6529a (1614-1664) Bild 310 (AID: v222252.b310)

Göta Hovrätt - Advokatfiskalen Kalmar län EVIIBAA:6529a (1614-1664) Bild 980 (AID: v222252.b980)

Göta Hovrätt - Advokatfiskalen Kalmar län EVIIBAA:6529a (1614-1664) Bild 1880 (AID: v222252.b1880)

Göta Hovrätt - Advokatfiskalen Kalmar län EVIIBAA:6529a (1614-1664) Bild 2050 (AID: v222252.b2050)

Justitiekanslern -1974, Huvudarkivet EIIIcc:27 (1759-1759) Bild 2380 (AID: v567627.b2380)

Justitiekanslern -1974, Huvudarkivet EIIIcc:27 (1759-1759) Bild 2420 (AID: v567627.b2420)

Justitiekanslern -1974, Huvudarkivet EIIIcc:63 (1768-1768) Bild 313 (AID: v567663a.b313)

Justitiekanslern -1974, Huvudarkivet EIIIcc:127 (1781-1781) Bild 105 (AID: v567727.b105)

SCB Befolkningsstatistik 2000, del 4 (sida 38)

SCB Statistiska meddelanden Serie A Band I:4 - Utom äktenskapet födda barn, 1914 (sida 19 & 88)

SDHK nr 10322, Medeltidsbrev daterat 2 februari 1373